

РОБОТА З ПЕРЕКЛАДНИМИ ТЕКСТАМИ ЯК ЗАСІБ ВИФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

Кульбабська Олена Валентинівна

Сучасні вимоги до викладання філологічних дисциплін у закладах вищої освіти активізують пошуки нових методів і прийомів, що забезпечують об'єктивні умови для якнайефективнішого оволодіння лексичним, фраземним та граматико-стилістичним багатством української мови в трьох її іпостасях — як державної, як рідної та як іноземної. У цьому аспекті важливого значення набуває вибір лінгводидактичного матеріалу, що мав би не лише високий навчально-виховний потенціал для студентів, а й уможливив засвоєння ними світової та вітчизняної культурної спадщини, виформовуючи нове розуміння мови як неоціненого скарбу, основного чинника національного розвою.

«Коли мова заходить про втрати минулого, — слушно зауважує І. Дзюба, — громадська увага, природно, насамперед концентрується на «великому терорі» 30-х років і на тих порівняно меншої величини руйнівних хвилях, що були перед ним та після нього. А вже далі громадська увага звертається і до явищ, вилучених уже внаслідок не самого фізичного терору, а терору ідеологічного, затаврованих і «відбракованих» із позицій світоглядної нетерпимості або політичної агресивності. Нарешті, третя група літературних явищ, що виявилися приреченими на тривале забуття, — це ті, які стали жертвами оскудніння духовних інтересів, «спрощення» смаків та й просто незацікавленості, лінощів, непам'ятливості. Занепад культури завжди має, сказати б, зворотну силу — спадщина стає «непосильною» і бачиться зубожено» [4, с. 8].

До третьої групи суспільних явищ частково можна уналежнити й доробок українських перекладачів, іноді невинувато забутий, а іноді й непосильний для ширшого загалу через складність проблематики і глибину образного світосприймання («авторської картини світу»). Системно представити його студентам-філологам — одне із завдань обов'язкової навчальної дисципліни «Сучасна українська мова». Зокрема, у разі використання на лекціях і практичних заняттях із синтаксису близькочасових текстів паралельних перекладів іншомовного оригіналу, що їх виконали відомі українські перекладачі, можна поглибити синтаксичну компетентність бакалаврів і магістрантів, активізувати їх творчий і дослідницький потенціал.

Вивчення синтаксичної будови української мови в закладах вищої освіти передбачено освітніми програмами підготовки бакалаврів-філологів на III–IV курсах, що зумовлено «узагальнювальним (синтезувальним) характером синтаксису щодо фонетики, лексики, морфології тощо» [7, с. 8]. Оскільки словосполучення, речення-висловлення та надфразна єдність — необхідний контекст для реалізації семантико-стилістичного потенціалу різнорівневих мовних одиниць, то синтаксичний ярус «завжди був і залишається...середовищем вибору доцільних для його дослідження методів і сферою застосування різних експериментальних методик» [8, с. 3].

Одну з таких оригінальних методик свого часу розпрацював відомий український лінгводидакт Володимир Ярославович Мельничайко, автор монографічного дослідження «Теорія і практика формування синтаксичного ладу писемного мовлення учнів у школі» (1989), численних підручників і навчальних посібників із методики викладання української мови, один із основоположників текстоцентричного й когнітивно-комунікативного підходів до вивчення синтаксису, набуття учнями навичок мовленнєвої діяльності.

Цінними для нас є науково-методичні праці професора В. Мельничайка «Робота з граматичними синонімами на уроках української мови в IV–VIII класах» [15], «Творчі роботи на уроках української мови. Конструювання. Редагування. Переклад» [16], низка статей [12; 13; 17], у яких науковець сконцентрував увагу на формуванні граматичних умінь та навичок здобувачів освіти через аналіз структурно-семантичних і функційних особливостей варіантних засобів вираження предикативності. В. Мельничайко обґрунтував ефективність *методики членування тексту на складники*, що дає змогу розпізнавати синтаксичну одиницю (синтаксему, словосполучення, просте речення, предикативну частину складного речення, надфразну єдність) у текстовому масиві, установити її як певний структурно-семантичний комплекс, дослідити контекстні зв'язки та семантико-синтаксичні відношення з іншими елементами. Без сумніву, авторська методика, що охоплює різноманітні вправи аналітичного характеру, виформовує пошукові навички, комунікативні, когнітивні та дослідницькі компетенції учнів і студентів.

Окрім В. Мельничайка, цінні думки про зіставлення синонімічних засобів граматики висловили В. Бріцин, Н. Гуйванюк, П. Дудик, В. Кононенко, Б. Кулик, В. Масальський, О. Пасхіна, А. Медушевський, С. Чавдаров, І. Чередніченко та ін. Утім, галузь синтаксичної синоніміки ще тільки стає об'єктом лінгводидактики, що зумовлено зміною освітніх пріоритетів — від механічного засвоєння широкого масиву лінгвістичної інформації до виформування комунікативних компетенцій учнів / студентів.

Методологічним підґрунтям дослідження є теорія Л. Теньєра про метатаксічні трансформації синтаксичних одиниць у процесі перекладу тексту з однієї мови іншою, концепція Н. Гуйванюк про варіантність як вияв кореферентних співвідношень синтаксичних одиниць, а також науково вмотивовані лінгводидактичні засади вивчення граматичних синонімів у закладах освіти, що їх розпрацював В. Мельничайко.

Мета роботи полягає в комплексному дослідженні явищ синтаксичної варіантності в текстах паралельних українських перекладів вихідного тексту, у встановленні їхньої ролі в процесі виформування синтаксичної компетентності студентів-філологів.

Матеріалом наукових спостережень обрано «близькочасові тексти українських паралельних перекладів» (термін Л. Кучурян [11]). Щонайменше два переклади вихідного тексту, зроблених українськими митцями художнього слова, демонструють «ступінь динамізму» («комунікативну цінність») компонентів фразової структури, що її вибирає суб'єкт комунікативної діяльності в умовах альтернативи.

Будь-який переклад — це мовленнєва тріада: вихідного тексту іноземною мовою, тексту перекладу й процесу перетворення першого в другий. Причому саме

процес синтаксичної трансформації є найважливішим, оскільки він спричинює зіставлення й порівняння речень-висловлень для встановлення регулярних можливостей потенційної взаємозаміни двох чи більше функційно еквівалентних одиниць української мови, об'єднаних спільним чи близьким граматичним значенням, але відмінних за граматичною формою та відтінками семантики. Такі синтаксичні одиниці В. Мельничайко розглядав у контексті лінгвостилістики й культури мови, тобто з опорою на «уявлення про багатство і красу рідної мови, про різноманітність мов, про мовну спорідненість, про історичний розвиток мови, про використання мовних засобів у мовленні. Розв'язання цих проблем вимагає чіткого лінгвістичного окреслення» [17]. У цьому аспекті важливо з'ясувати термінологічний обсяг ключових понять дослідження, особливості класифікацій паралельних засобів вираження синтаксичної семантики.

У працях українських граматистів синтаксичні особливості першотексту і його перекладів досліджують передовсім з оперттям на такі поняття, як «синтаксичні варіанти» (різнорангові актуалізовані синтаксичні одиниці (синтаксеми, словосполучення, прості і складні речення та їх поєднання), що мають однакову референційно-інформативну семантику й у конкретних актах мовлення спрямовані на спільність комунікативної інтенції мовця, виконуючи однакову семантичну функцію за умови тотожності лексичного складу) [11, с. 7; 10, с. 128]), «корелювані синтаксичні одиниці» (одиниці номінації, що мають монореферентне значення чи спільний інформативно-референтний смисл) [3, с. 103], «паралельні форми» (синтаксичні одиниці, яким притаманні «повний збіг, дублювання, схожість характерних рис») [18, с. 18], «синтаксичні дублети» (синтаксичні одиниці, абсолютно тотожні за значенням) [1, с. 224; 2, с. 9]), «синтаксичні синоніми» (різноструктурні / різномодельні синтаксичні конструкції зі спільним змістом і граматичним значенням, що здебільшого відповідають критерію логічної еквівалентності) [5, с. 11; 9, с. 21]). У нашому дослідженні синтаксичну синонімію визначено як один із виявів внутрішньоструктурної варіантності (паралельного вживання синтаксичних одиниць для позначення того самого змісту мовлення).

В. Мельничайко запропонував трирівневу типологію синтаксичних синонімів. Перша з них корелює з традиційною таксономією лексичних синонімів, що дало дослідникові підстави виокремити чотири типи співвідносних одиниць: 1) абсолютні синоніми («дублети») — одиниці, що не відрізняються ні значенням, ні вживанням (паралельні форми іменників, складна та складена форми майбутнього часу дієслів тощо) [15, с. 5]; 2) ідеографічні (смыслові) синоніми, які відрізняються один від одного такими відтінками значення, що іноді не допускають взаємної заміни (наприклад, підрядні речення і дієприслівникові звороти, дієприкметниковий зворот і підрядне означальне речення) [15, с. 6]; 3) емоційно забарвлені синоніми, які мовець утворює за допомогою деяких суфіксів або опускаючи компонент речення (еліптичні конструкції) [15, с. 6]; 4) стилістичні синоніми, що за сферою використання належать до різних стилів української літературної мови (напр., властиві розмовній мові форми присудка тощо) [15, с. 6].

На другому рівні класифікації В. Мельничайко констатував здатність виформувати граматичні відповідності не лише між одноструктурними компонентами на зразок *був командир — був командиром; батько із сином — батько і син*, а й між

різноструктурними синтаксичними одиницями, пор.: *Після приходу гостей почався концерт // Гості прийшли, і... // Як тільки гості прийшли, ...; Ми сподіваємось, що недоліки будуть усунуті // Недоліки, сподіваємось, будуть усунуті.*

На третьому рівні типології лінгвіст розмежував системну й текстуальну (контекстну) синоніміку: за системної синоніміки синтаксичні одиниці характеризуються тотожністю або близькістю постійного граматичного значення, граматичної позиції та комунікативної функції (пор.: *батькова книга — книга батька; українська жінка — жінка-українка*), тоді як контекстні синонімічні відповідності можливі лише в конкретних мовних ситуаціях, у тому лексичному або змістовому оточенні, яке спричиняється до послаблення постійного граматичного значення однієї із конструкцій, пор.: *Іду я вчора по вулиці — Йшов я вчора вулицею; Хто може випити Дніпро? — Ніхто не може випити Дніпра.* Під час з'ясування синтаксичних особливостей перекладних текстів у студентській аудиторії варто взяти за основу концепцію В. Мельничайка, доповнивши її результатами найновіших напрацювань у граматичній науці.

Передовсім бакалаври й магістранти мають знати, що використання та усвідомлений вибір синтаксичних синонімів у перекладних текстах залежить від пресупозиції та умов комунікації: стилю, жанру; офіційності / неофіційності ситуації мовлення тощо. Результати об'єктивації авторської думки, її граматичного структурування і «синтаксування» (термін О. Кубрякової) — усе це оприявнює інтерпретаційна процедура на ґрунті комунікативної компетенції мовця, що охоплює такі основні компоненти, як: 1) соціальні знання; 2) лінгвістичні знання і 3) здатність до інтерпретації дійсності. Зазначені чинники зумовлюють трансформаційну модель перекладу (З. Харріс, М. Хомський), що ґрунтується на процесах синтаксичного уподібнення, граматичних заміні, доповнення та еліпсування певних компонентів, членування та об'єднання речень, а також змінах порядку слів у реченні.

Зазначені вище синтаксичні трансформації послугують основою для таких видів вправ, як «Вправи без зміни тексту» [15, с. 30–34], «Зміна мовного матеріалу» [16, с. 42–47], «Вправи на конструювання тексту» [15, с. 40–34]. Для їх ефективного виконання варто запропонувати студентам алгоритм-аналіз удібраного фактичного матеріалу: 1. *Тип синтаксичного перетворення* ↔ 2. *Вид вправи* (за В. Мельничайком) ↔ 3. *Приклади із паралельних українськомовних перекладів.* Такий підхід дасть змогу комплексно схарактеризувати вияви синтаксичної синонімії та відповідні трансформаційні моделі перекладу.

Модель 1. Синтаксичне уподібнення компонентів речення поширене в разі дослівного перекладу оригінального тексту, унаслідок якого спостережено модифікаційний тип трансформації синтаксичних одиниць [3, с. 137–148]. Щоб установити специфіку речень, компоненти яких не відрізняються ні значенням, ні вживанням (тобто є абсолютними синонімами), варто розробити вправи й завдання рецептивно-репродуктивного характеру, що ґрунтуються на методі спостереження. Наприклад:

Завдання 1. Проаналізуйте наведені нижче речення, дібрані з паралельних перекладних текстів. З'ясуйте, якими граматичними формами вони різняться. Сформулюйте висновок про синтаксичну позицію синонімічних варіантів.

Тим часом, як вона, вмиваючись сльзьми, готувала сніданок (М. Садовський) // Тим часом, як вона, вмиваючись сльозами, готувала... (А. Ніковський); Два козаки

вийхали наперед із запорозьких рядів... (С. Віль) // Двоє козаків вийхало... (М. Садовський); ...говорив один серед натовпу (А. Харченко) // ...говорив одинз натовпу (А. Хуторян); Ті повинні були зробити: нарубати дрова, полити на грінки супу, намолоти кави (В. Підмогильний) // ...нарубати дров, засипати суп, змолоти каву (Р. Терещенко); Та я й забула, ану, приміряю очіпка (А. Харченко) // ...приміряю очіпок (А. Хуторян); Король, наділений левиним серцем, був зразком лицаря (І. Давиденко) // Король, наділений левовим серцем,... (Ю. Лісняк); Мати запалила свічки вогнем від лампади (А. Хуторян) // ...підпалила свічки вогнем з лампадки (А. Ніковський); Передусім відкриємо таїну, якої майстер не побажав відкрити Івасикові (Ю. Некрутенко) // ...котру майстер волів не розкривати (М. Білорус).

Утім із-поміж речень, що увиразнюють модифікаційні процеси в структурі співвідносних синтаксичних одиниць, зафіксовано стилістичні та емоційно забарвлені синоніми. Наприклад, аналізуючи в ході стилістичного експерименту варіантність у системі простих присудків — координованих / некоординованих, ускладнених / неускладнених, студенти дійдуть висновку, що синонімічні присудкові форми передають разовий вияв дії з відтінком раптовості, інтенсивності, а паралельно — усно-розмовну експресію. Пор.: Я поліз у гаман, а звідти бджола — як штигне у палець! (М. Білоус) // Лізу до гаманця, а звідти бджола — штиг у палець! (Ю. Некрутенко); ...вони [кішки] зараз же давай гасати по кімнатах, як скажені (І. Андрущенко) // ...вони гасаять, мов шалені, по кімнатах (Є. Попович).

На нашу думку, для роботи в парах студентам варто запропонувати пропедевтичну вправу, що дає змогу зосередити основну увагу на структурно-семантичних і стилістичних особливостях обох синонімічних конструкцій:

Завдання 2. Прочитайте висловлювання В. Мельничайка. Доведіть актуальність думки науковця, проаналізувавши наведені варіантні пари (ряди) синтаксичних одиниць із паралельних перекладів художніх текстів: «Кому не доводилося, читаючи твори майстрів художнього слова, захоплюватись яскравістю вираження, граматичною точністю вислову? Ця майстерність — результат наполегливої праці. Чим краще знає людина мову, тим більш знайомі їй «муки слова», робота з «тисячами тонн словесної руди» заради єдино потрібного слова, єдиної тональності висловлення» (Володимир Мельничайко).

Ну, часу дарма не гай, / Ти нас швидше доганяй! (Олександр Олесь) // Нум-же, хлопче, не дримай, / Нас швиденько упіймай! (І. Андрущенко); ...хтозна чого зненацька візьме й послизнеться та й потрапить під трамвай (Ю. Некрутенко) // ...невідь чому раптом послизнеться і втрапить під трамвай (М. Білорус); А тепер вона [жінка] взяла й померла, і нам доведеться ховати її! (М. Пінчевський) // А тепер маєте, вона собі померла, а ми мусимо її ховати (В. Черняхівська); Спочатку скороход наче переганяв Мука... (Олександр Олесь) // Спочатку скороход переганяв карлика... (І. Андрущенко); ...Андрієві начебто причувся якийсь кволий стогін (М. Садовський) // ...Андрієві причувся якийсь слабкий стогін (Ст. Віль); А то раптом снилося йому... бущімто він у Могилеві заходить до купця в крамницю (М. Зеров) // ...він у Могилеві заходить у крамницю до крамаря (Остап Вишня).

Отже, вивчення різних типів синтаксичних синонімів, що з'явилися внаслідок модифікаційних змін, увиразнюють специфіку та багатство синтаксичних форм і відображають активні динамічні процеси в синтаксисі сучасної української мови.

Модель 2. Граматичні заміни компонентів речення. Трансформаційну модель зазначеного типу спостережено тоді, коли граматична одиниця мови оригіналу трансформується в одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням, як-от: *Часом їй здавалося, наче годинник зіпсувався й стрілки не рухаються* (Ю. Некрутенко) // *Час від часу їй починало здаватися, що годинник зламався і стрілки нерухомі* (М. Білорус). Оскільки основою синонімічності таких речень є ономасіологічна близькість частин мови в тій самій синтаксичній позиції, семантична та функційна опозиції співвідносних форм — непохідних та похідних від цих же основ, то йдеться про транспозиційний тип трансформації синтаксичних одиниць [3, с. 149–156].

Для виформування синтаксичної компетентності студентів, що передбачає їхню здатність послуговуватися усною та писемною літературною мовою, уживати необхідний арсенал синтаксичних мовних одиниць різних структурних рівнів, синтаксичних конструкцій певних видів і сполучних засобів з огляду на функційно-стильові різновиди мовлення відповідно до теми, мети, ситуації спілкування, провідних жанрів комунікації, на будь-якому етапі практичного заняття можна виконати таку вправу-дослідження:

Завдання 3. Проаналізувавши речення, дібрані з паралельних українськомовних перекладів, установіть, однокореневі слова яких частин мови утворюють синонімічні пари. Сформулюйте висновок, чи зберігають спільну структурну схему речення транспозиційні корелятиви і як лексико-морфологічне оформлення варіантних форм змінює тип синтаксичного зв'язку між елементами речення.

Життя було хороше! (С. Васильченко) // *Жити було добре!* (Леся Українка); *Батько його ще й тепер на Запоріжжі був у неволі турецькій...* (Д. Ревуцький) // *...був у полоні в турків...* (І. Сенченко); *Я зажурено сказав густому бору: «Ждати вже мені не сила»* (П. Засенко) // *Відповів я у зажурі...* (З. Гончарук); *Олівер був неабияк здивований* (В. Черняхівська) // *Олівер неабияк здивувався* (М. Пінчевський); *Надворі стояла темрява* (М. Пінчевський) // *...було темно* (В. Черняхівська); *Зайнявся день, і надворі вже досить розвиднилося* (В. Черняхівська) // *...було досить видно* (М. Пінчевський).

У ході практичного заняття важливо звернути увагу студентів на те, що часто граматичні заміни спричинюють зміни самого статусу реченневої структури, оскільки певний компонент (синтаксема) може розгорнутися в цілий зворот або ж навіть у підрядну предикативну частину, пор.: *Кум з роззявленим ротом скам'янів; очі його витріщились, наче хотів би стрільнути* (А. Хуторян) // *Кум, роззявивши рота, вкляк. Очі його витріщились, наче хотіли стрільнути* (І. Базилянська); *Ранкова свіжість стелилась над пробудженими Сорочинцями* (А. Харченко) // *Ранковий холодок віяв над Сорочинцями, що пробудилися від сну* (А. Хуторян); *...подав карбованець бабі-бублейниці* (А. Харченко) // *...бабі, що продавала бублики* (А. Хуторян). Подібні синтаксичні співвідношення, услід за Н. Гуйванюк, кваліфікуємо як метатаксичні [3, с. 109–110], а синтаксичні синоніми — як ідеографічні [15, с. 6]. Поступове зіставлення дає змогу студентам усвідомити наявність різних способів висловлення та особливості кожного з них, допомагає встановити дидактичні зв'язки між темами.

Модель 3. Доповнення структури речення релевантними компонентами. Уведення інформативно-доповнювальних слів до перекладного тексту зазвичай можливе

або за потреби деталізованого вираження думки, на противагу лаконічному викладу, або спричинене синсемантичністю певного слова (його лексико-семантичного варіанта) у структурі речення.

В. Мельничайко для опрацювання зазначеного типу трансформації синтаксичних одиниць пропонував виконати з учнями та студентами вправи двох типів: «Доповнення мовного матеріалу необхідними компонентами» [16, с. 52–64]; «Розширення мовних одиниць» [16, с. 64–91]. Наприклад:

Завдання 4. Проаналізуйте реченнєві контексти й установіть, які саме члени речення додають перекладачі, відтворюючи особливості повісті М. Гоголя «Сорочинський ярмарок», і які зміни синтаксичного статусу речень відбуваються за цих умов.

Зіставляючи міжмовні трансформації, студенти дійдуть висновку, що структуру речення в перекладних текстах розширюють реченнєві компоненти в позиції: 1) підмета, пор.: *...как будто давят его* (М. Гоголь) → *...ніби душать його* (А. Хуторян) // *...ніби хтось душить його* (А. Харченко); 2) присудка, пор.: *...и пропал, как будто в воду* (М. Гоголь) → *...і зник, як у воду* (А. Хуторян) // *...і щез, як у воду вправ* (І. Базилянська); 3) означального поширювача, пор.: *...подымаясь на ноги* (М. Гоголь) → *...підводячись на ноги* (А. Хуторян) // *...стаючи на рівні ноги* (А. Харченко); 4) обставинного поширювача, зокрема місця: *...задумалась Параска, одна, сидя в хате* (М. Гоголь) → *...задумалась Параска, сама сидячи в хаті* (А. Хуторян) // *...замислилась Параска, сидячи в хаті коло столу* (А. Харченко); часу: *...да что думать* (М. Гоголь) → *...та що там думати* (А. Хуторян) // *...та що там довго думати* (А. Харченко) тощо.

Модель 4. Еліпсування певних компонентів речення. Сутність міжмовної синтаксичної трансформації еліпсування полягає в тому, що в ході перекладу під впливом пресупозиції (фонових знань носіїв мовної культури) відбувається конверсія та скорочення компонентів (синтаксем) вихідної конструкції.

Під час порівняльного аналізу оригіналу художнього твору з перекладними текстами доцільно виконати вправу «Згортання мовних одиниць» [16, с. 91–102]:

Завдання 5. Прокоментуйте думку В. Мельничайка: «Велике значення має практичне оволодіння синонімією мови, уміння враховувати всі смислові, емоційно-експресивні та стилістичні відтінки мовних засобів — лексичних і граматичних». Установіть, які поширювачі структурної схеми речення зазнають еліпсування в наведених нижче реченнях. У чому мета стиснення, конверсії та скорочення компонентів вихідної конструкції? Чи набувають трансформовані речення нових стилістичних відтінків або експресивного забарвлення?

1) *...раздул губами трут* (М. Гоголь) → *...роздмухав губами губку* (А. Хуторян) // *...роздмухав губку* (А. Харченко);

2) *...гремят сбрасываемые на землю доски* (М. Гоголь) → *...з гуркотом падають скидувані на землю дошки* (А. Хуторян) // *...падають з гуркотом на землю дошки* (А. Харченко);

3) *Все это штуки старой ведьмы, которую мы сегодня с хлопцами на мосту ругнули на все бока!* (М. Гоголь) → *Все це штуки старої відьми, що ми її сьогодні з хлопцями на мосту вилаяли на всі боки* (А. Хуторян) // *Все це штуки старої відьми, що ми її з хлопцями на мосту на всі боки вилаяли* (А. Харченко); *...воз отъехал в*

это время довольно далеко (М. Гоголь) → ...*віз від'їхав у цей час досить далеко* (В. Хуторян) // ...*за цей час віз уже від'їхав далеко* (А. Харченко).

Досвід переконує в тому, що граматичні синоніми можна використати з різною навчальною метою: для ґрунтовного засвоєння нового матеріалу, повторення або узагальнення вивченого, кращої підготовки до сприйняття наступної теми, а отже, ця робота — один із засобів реалізації принципу наступності й перспективності в навчальній роботі.

Модель 5. Членування структури речення. Особливість формально-семантичних співвідношень комунікативно-актуалізаційного типу [3, с. 11–111] полягає в тому, що 1) синтаксична структура простого речення оригіналу за перекладу перетворюється на дві або більше предикатних одиниць або 2) просте / складне речення мови оригіналу трансформується в два й більше самостійних речень у мові перекладу.

В. Мельничайко пропонує систему вправ щодо аналізу рема-тематичного поділу синонімічних висловлень об'єднати в один тип — «Перебудова мовних одиниць» [16, с. 115–126], як-от:

Вправа 6. Проаналізуйте міжмовні синтаксичні трансформації речень. Схарактеризуйте рема-тематичне членування кожного висловлення. Сформулюйте висновки про комунікативні стратегії і тактики перекладача як мовної особистості.

Да хоть бы й в самом деле сатана: что сатана? (М. Гоголь) → *Та хоч би й справді сатана: що сатана?* (А. Хуторян) // *А хоч би й справді сатана! Що нам сатана?* (А. Харченко); *Стой! Здесь лежит что-то; свети сюда!* (М. Гоголь) → *Стій, тут лежить щось; світи-но сюди!* (А. Хуторян) // *Стривай, тут лежить щось. А посвіти-но сюди* (І. Базилянська); *Неугомонная супруга... но мы й позабыли, что и она тут же сидела...* (М. Гоголь) → *Невгамовна жінка... та ми й забули, що й вона тут сидить...* (А. Харченко) // *Невгамовна дружина!.. Та ми й забули, що й вона тут сидить...* (А. Хуторян); *Ты подумал бы лучше, как пшеницу с рук сбыть; хорош должен быть и жених там!* (М. Гоголь) → *Ти подумав би краще, як пшеницю з рук збути; гарний, мабуть, і жених той!* (А. Хуторян) // *Ти краще подумав би, як пшеницю тую збути з рук. Гарний, мабуть, і жених той!* (А. Харченко).

Модель 6. Об'єднання речень в одну структуру демонструє інтенції письменника-перекладача через його дії, протилежні членуванню речення: відповідно до намірів мовця два самостійних речення в оригіналі перетворюються в одне складне в мові перекладу, пор.: *На нем ни облака. В поле ни речи* (М. Гоголь) → *На ньому — ні хмаринки. В полі — ні звуку.* (А. Хуторян) // *На ньому — ні хмаринки; в полі — ні звуку* (І. Базилянська).

Прикметно, що В. Мельничайко не оминув увагою зазначений вище спосіб творення синтаксичних синонімів і розпрацював вправи, об'єднавши їх під назвою «Заміна мовних одиниць» [16, с. 102–114].

Модель 7. Зміни порядку слів у реченні варто витлумачувати як результат інтерверсивних синтаксичних трансформацій [3, с. 108–109], що їх спричинюють як рема-тематичне членування речення, так і інші мовленнєві процеси, а саме: інверсія (зміни в прямому порядку слів), актуалізація (семантико-стилістичне наголошення, змістове виокремлення мовних одиниць за несподіваними мовними зв'язками), аналітизм (парцеляція, сегментація, приєднання компонентів висловлення). Такі

висновки сформулюють студенти, порівнявши синонімічні пари речень в українських паралельних перекладах:

1) підмета і присудка: *...тут він звернувся до гостей* (А. Харченко) // *...при цьому звернувся він до гостей* (А. Хуторян);

2) означального поширювача щодо означуваного слова: *От бідному чортові так стало сумно* (А. Харченко) // *От чортові бідному так стало сумно* (А. Хуторян);

3) прямого / непрямого об'єктних поширювачів щодо стрижневого дієслова: *...попускають бабі осідлати себе* (А. Харченко) // *...дозволяють себе сідлати бабам* (А. Хуторян); *...я знайшов жениха дочці* (А. Хуторян) // *...я оце дочці жениха знайшов* (А. Харченко);

4) обставинного поширювача щодо стрижневого дієслова, зокрема місця: *...дуб, як та верба, у воду похилиться* (А. Харченко) // *...дуб похилиться у воду, як верба* (А. Хуторян); часу: *...відкіль недавно полетів попович* (А. Харченко) // *...звідки полетів недавно попович* (А. Хуторян); способу дії: *Вікно з гуркотом брязнуло* (А. Харченко) // *Вікно брязнуло з гуркотом* (А. Хуторян); міри та ступеня: *Про строк шинкар зовсім і забув* (А. Харченко) // *Про строк шинкар і забув зовсім* (А. Хуторян) тощо;

5) ускладнювальних компонентів, зокрема: а) у межах сурядного ряду слів-форм: *Повгинало від важкого врожаю розлоге віття черешень, слив, яблук, груш...* (А. Харченко) // *Розлоге гілля черешень, слив, яблунь, груш аж вгинається під вагою плодів...* (І. Базилянська); б) звертання: *Чого, Грицю, зажурився?* (А. Харченко) // *Чого зажурився, Грицюку?* (А. Хуторян).

Аналіз емпіричного матеріалу ще раз доводить цінність думки С. Єрмоленко, що «синтаксис є тією сферою, де переплавляються чужі голоси, де найяскравіше відтворюється уснорозмовна мова, де розкриваються широкі можливості виявлення суб'єктивно-оцінної семантики індивідуального стилю» [5] і ширше — колективна мовна свідомість. Саме індивідуальна мовотворчість майстрів слова виконує структурно-розширювальну (оновлення засобів мововираження) й огранювальну (удосконалення традиційних засобів) функцію творення стильової художньої (поетичної) норми [6, с. 41].

Синонімічність одиниць синтаксису в перекладних текстах уможливує реалізацію двох основних функцій мови: репрезентативної (автоматичне структурування фрази за допомогою різноманітних моделей для відтворення семантики) й експресивно-поетичної (вираження відтінків значень, зміна просодики фрази тощо), а в лінгводидактиці дає змогу сформулювати синтаксичну компетентність студентів.

Комплексна робота із синтаксичними синонімами, репрезентованими в українськомовних перекладах, запобігатиме типовим граматико-стилістичним помилкам, спричиненим нерозумінням смислових і стилістичних можливостей виражальних засобів, недостатніми практичними навичками утворення та вживання граматичних форм і конструкцій.

Грамматичні явища тієї чи іншої мови, пов'язані із закономірностями її будови та зумовлені ними, без сумніву, відмінні від граматичних явищ іншої мови, хоча й можуть виявляти в певних моментах подібність або ідентичність. Цей чинник спричиняє граматичні завдання перекладу — у царині як морфології, так і синтак-

сису; визначає те особливе місце, яке належить виявам відмінностей граматичного ладу мови в процесі дослідження перекладу. Такі розбіжності, уяскравлені під час паралельного перекладу, є результатом неповторності кожної з цих мов і заохочують до нових досліджень у ричищі синтаксичної стилістики та лінгводидактики.

Список використаних джерел

1. Балко М. Синтаксична і фразеологічна варіативність: особливості утворення та функціонування варіантів. *Лінгвістичні студії*. Донецьк, 2007. Вип. 15. С. 223–227.
2. Гомас О. М. Варіантність і синонімія в словосполученні й реченні : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2000. 19 с.
3. Гуйванюк Н. В. Слово — Речення — Текст : вибр. праці. Чернівці : ЧНУ ім. Федьковича, 2009. 664 с.
4. Дзюба І. М. Що за обрієм? (наша культурна спадщина і культурне майбуття). *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Київ : 1992. Вип. 1. С. 5–30.
5. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика : монографія. Київ : 1982. 210 с.
6. Єрмоленко С. Я. Літературний стандарт у контексті мовної свідомості українців. *Літературна норма і мовна практика*. Ніжин, 2013. С. 20–40.
7. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : монографія. Донецьк : ДОННУ, 2001. 662 с.
8. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення : підручник. Київ : Вища школа, 1985. 126 с.
9. Кононенко В. И. Синонимика синтаксических конструкций в современном русском языке : монография. Київ : Наукова думка, 1970. 143 с.
10. Кульбабська О. Варіантність синтаксичних конструкцій в українських паралельних перекладах Біблії. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2016. Вип. 42. С. 128–133.
11. Кучурян Л. І. Варіантність синтаксичних конструкцій у текстах українських перекладів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2015. 20 с.
12. Мельничайко В. Я. Робота над граматичними синонімами під час підсумкового повторення. *Українська мова і література в школі*. 1968. № 3. С. 55–62.
13. Мельничайко В. Я. До питання про граматичну синоніміку. *Українська мова і література в школі*. 1970. № 9. С. 17–23.
14. Мельничайко В. Я. Розгляд граматичної синоніміки складних речень. *Українська мова і література в школі*. 1970. № 1. С. 66–72.
15. Мельничайко В. Я. Робота з граматичними синонімами на уроках української мови в IV–VIII класах : посібник. Київ : Рад. школа, 1975. 144 с.
16. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках української мови. Конструювання. Редагування. Переклад : посібник для вчителя. Київ : 1984. 223 с.
17. Мельничайко В. Я. Замість вступу. Теоретичні основи лінгводидактики (стартові позиції дослідження). *Підготовка вчителя-філолога у педагогічному вищому навчальному закладі : монографія / за ред. В. Мельничайка, Л. Струганець*. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2017. 420 с.
18. Мірченко М. В. Функціональний аналіз синтаксичних одиниць (словосполучення, просте речення) : навчальний посібник Київ : ІЗМН, 1997. 100 с.